

Поступна Олена Вікторівна,
к.держ.упр., доц., докторант кафедри соціальної і гуманітарної політики,
ХарPI НАДУ при Президентові України;

Полякова Ольга Станіславівна,
к.ю.н., доцент кафедри військового права, Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого;

Степанко Олексій Вікторович,
к.держ.упр., начальник відділу матеріального забезпечення,
Національний університет цивільного захисту України,
м. Харків

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ ЯК ФУНДАМЕНТУ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ

В Україні разом зі становленням державності наприкінці ХХ ст. відбувався процес поборення системи цінностей, що склалася за радянських часів. Тоді через деформацію світогляду українське суспільство було не в змозі засвоїти і пристосуватися до нових умов творення суверенної держави [6]. Тому у духовному житті громадян відбувся процес поступового витіснення вищих цінностей та ідеалів утилітарними, прагматичними, технократичними орієнтаціями. Громадянам нав'язувалися нові цінності – примітивні утилітарні смисли споживання і репродуктивного існування. До того ж національні цінності, що мали б слугувати для громадян країни об'єднальним чинником, навпаки у свідомості жителів країни дістали негативних властивостей. Наголосимо, що відмова від поваги до національних і духовних цінностей лише поглиблює протистояння всередині суспільства. Як наслідок, випробуванням для України на початку другого десятиліття ХХІ ст. стали Революція Гідності, анексія Криму та ведення бойових дій на Сході країни, що продовжуються й досі. Саме загроза втрати своєї державності консолідувала українське суспільство, яке об'єдналося, щоб зберегти людські цінності та основи демократії.

Слід зазначити, що останнім часом проблема формування й утвердження базових суспільних цінностей все частіше стає предметом дослідження

вітчизняних учених, які намагаються запропонувати перспективні напрями, шляхи та механізми реалізації державної політики щодо формування та розвитку суспільних цінностей громадян України. Такі науковці, як М. Пірен і В. Ребкало, досліджуючи духовність особистості як основну цінність демократичного суспільства, зазначають, що «основою утвердження у свідомості особистості притаманних українському народові високих духовно-моральних цінностей для розвитку його моральних почуттів і рис поведінки є знання світових та вітчизняних художніх і культурних цінностей, пам'яток матеріальної та духовної культури» [2, с. 231]. При цьому науковці стверджують, що духовність є вищим рівнем розвитку особистості, для неї основним регулятором є людські цінності. Це рівень зрілої відповідальності особистості – лідера, здатної пізнавати і творити світ з добром для людей, використовуючи гуманістичний підхід до задоволення суспільних потреб. Виходячи з цього одним із пріоритетних напрямів державної політики має бути розвиток культурної галузі, оскільки завдяки культурі, можливостям творити людина пізнає світ, реалізує себе як особистість, надає життю сенс. Відтак, пізнання власної культури, історії, цінностей і традицій є невід'ємним атрибутом гуманітарного поступу суспільства.

Ми погоджуємося з Н. Ткачовою, яка стверджує, що оскільки освіта як самостійний суспільний феномен має широкі можливості впливу на подальший розвиток суспільства, то актуальною потребою сьогодення є створення реалістичної, гнучкої моделі освіти на ціннісних засадах, переорієнтація навчально-виховного процесу на загальнолюдські та національні цінності, забезпечення подальшої гуманізації й демократизації у навчально-виховній справі, створення оптимальних умов для повноцінної реалізації кожної особистості [5, с. 404]. Авторка зазначає, що для групи освітніх цінностей головними є інструментальні цінності, тобто цінності-засоби, що дозволяють досягти фундаментальних цінностей. Разом з тим у царині освіти діють і специфічно освітні цінності, тобто цінності, значущість яких обмежується тільки рамками навчально-виховного процесу.

Вивченню цінностей в українському суспільстві також присвячено й аналітичні доповіді, зроблені на підставі проведених соціологічних досліджень. Так, у 2007 р. експерти Центру Разумкова, вивчаючи питання формування спільної ідентичності громадян України за такими головними параметрами щодо соціально-культурної ідентичності, як мовна та культурна ідентичність, статус мови, національна (етнічна) належність, зазначили, що спільна загальнонаціональна ідентичність жителів країни перебуває у процесі становлення, залишається значним ступінь взаємодії відчуженості регіонів. Проте існують ті виміри ідентичності, позиції, думки і погляди громадян, які можна розглядати як підґрунтя формування їх спільної громадянської ідентичності. Такими вимірами можуть бути сприйняття України як Батьківщини та патріотизм [7].

У 2013 р. експерти Центру Разумкова провели соціологічне опитування громадян з актуальних проблем національної безпеки України, на підставі аналізу результатів якого зазначають, що попри регіональні, вікові розбіжності стосовно мови, культурних традицій, зовнішньополітичних орієнтирів українському суспільству притаманні певні спільні цінності, які визначають цивілізаційний вибір розвитку країни, а саме: прихильність до загальнолюдських моральних цінностей (добро, свобода, справедливість, милосердя); чітка ієрархія соціальної ідентичності (особистість, родина, громада, регіон, держава, суспільство); важливість демократії, верховенства права, прав і свобод людини, народовладдя, толерантність; людиноцентрична правова держава (рівноправність, порядок і безпека, справедливе та доступне правосуддя, ефективні та доступні адміністративні послуги) [1, с. 6].

Результати дослідження свідчать про те, що громадяни України першочерговими вважають загальнолюдські та соціальні (суспільні) цінності. Цікавими в цьому напрямі є і результати дослідження, яке проводив фахівець в галузі державного управління Ю. Сурмін. Серед 18 запропонованих суспільних цінностей, які пропонувалось оцінити експертами, найвищу оцінку отримали

такі цінності, як духовність (73 %), родинні цінності (71 %), свобода (70 %), мир і злагода (68 %), національно-культурні цінності (68 %) та патріотизм (67 %), а найнижчу – комуністичні або соціальні (7 %) та американські цінності (7 %) [4, с. 53]. Це свідчить про те, що громадяни України повертаються до традиційно пошанованих українським народом людських цінностей, що формувалися протягом усього історичного розвитку державності, ментальності й народності.

Зазначене вище дозволяє стверджувати, що Українська держава з часів проголошення її незалежності перебуває в стані невизначеності щодо формування загальнодержавної системи цінностей, у суспільстві відбувається нерегульований процес трансформації цінностей, який штовхає країну від однієї кризи до іншої. Наслідками такої кризи для суспільства є втрата традицій, девальвація ідеалів і смислів, заміна досягнень культури стандартами цивілізації. Виходом із кризи є звернення до духовності, віднайдення людської моральності, а для країни першочерговим завданням є формування загальнодержавної системи цінностей, її концептуальне вирішення на державному рівні та розроблення відповідних заходів щодо пропагування цих цінностей та забезпечення їх утвердження в суспільстві. На нашу думку, на поточному етапі розвитку Українська держава потребує дві основні групи цінностей: перша група – загальнолюдські цінності – має включати ті цінності, що віддзеркалюють моральну основу людської поведінки та цінності-чесноти; друга група – національні цінності – має віддзеркалювати державність, народність, ментальність та духовність, тобто має включати такі цінності, як патріотизм, соборність, любов і повага до Батьківщини й родини, самобутні культурні традиції, колективізм, щедрість душі, повага і толерантне ставлення до різноманітності культури етнічних груп і їх вірувань тощо. Запропонована система цінностей має складати фундамент для гуманітарної сфери, відповідно до якої має бути розроблено каркас системи пріоритетних цінностей у цій сфері [3, с. 141-142]. Особливе місце тут має посідати виховання людини на основі

засвоєння системи цінностей, що є головним напрямом у формуванні особистості, її духовного світу та духовної культури.

Список використаних джерел:

1. Національна безпека України крізь призму співробітництва з міжнародними організаціями (позиційні матеріали) // Національна безпека і оборона. – 2013. – № 6 (143). – С. 3–6.
2. Пірен М. Духовність особистості – основна цінність демократичного суспільства [Електронний ресурс] / М. Пірен, В. Ребкало // Вісник Національної академії державного управління. – 2011. – № 2. – С. 228–236. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadu_2011_2_32.pdf.
3. Степанко О. В. Механізми державного управління гуманітарною сферою в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / О. В. Степанко. – Х., 2014. – 254 с.
4. Сурмін Ю. Експертна оцінка пріоритетів розвитку українського суспільства / Ю. Сурмін // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – Вип. 2. – С. 46–54.
5. Ткачова Н. О. Історія розвитку цінностей в освіті : [монографія] / Н. О. Ткачова. – Х. : Видавничий центр ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2004. – 423 с.
6. Ткачук Р. Ф. Гуманітарний розвиток України в контексті кризових явищ культури [Електронний ресурс] / Р. Ф. Ткачук // Державне управління: теорія та практика. – К. : НАДУ при Президентові України, 2012. – № 1. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12TRFKYK.pdf>.
7. Формування спільної ідентичності громадян України: перспективи і виклики (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 9 (93). – С. 3–31.